

Caminin kuzeydoğusunda giriş kapısının yanında bir çeşme mevcuttur. Kesme taştan kare planlı ve tek cepheli olan çeşme piramidal taş çatı ile örtülüdür. Bugün sivri kemerli ayna taşı ve yalağı kırılarak kapı takılmış olan çeşme depo olarak kullanılmaktadır. Diğer bir çeşme de külliye'nin güneydeki giriş kapısının önünde yer almaktadır. Sultan Süleyman Çeşmesi diye bilinen çeşmenin kitâbesi söküldüğünden inşa tarihi belli değildir. Kesme taştan iki cepheli, kemerli ve hazneli olan çeşme de piramidal taş çatı ile örtülüdür. Günümüzde çeşmenin suyu kesilmiş, muslukları sökülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* (nşr. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2000, I, 47-48, 91; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 59-109; Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul 1949, s. 83-90; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 51-54; a.mlf., "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s. 224-225; a.mlf., *Türk Sanatı*, İstanbul 1997, s. 234-237; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 203-210; Süheyl Ünver, *Edirne Murâdiye Camii*, İstanbul 1952; a.mlf., "Edirne Mevlevihanesi Tarihine Giriş", *Edirne: Serhattaki Payitaht* (haz. Emin Nedret İşli - M. Sabri Koz), İstanbul 1998, s. 623-628; Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), II, 447; Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972, s. 106-108; a.mlf., *Edirne Mevlevihanesi*, İstanbul 1999, s. 1-4, 10, 102-127; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s. 76-78; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 405-415; F. Th. Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden 1977, s. 23-24; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979, s. 486-506; a.mlf., "Edirne Camilerinde Kalem İşleri", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, s. 374-377; E. Gasparini, *Le pitture murali della Muradiye di Edirne*, Padova 1985; M. Baha Tanman, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Cami Hakkında", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, s. 334-337; Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara 2001, s. 224-230; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini - İhtimai Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", *İFM*, XXIII (1963), s. 39.

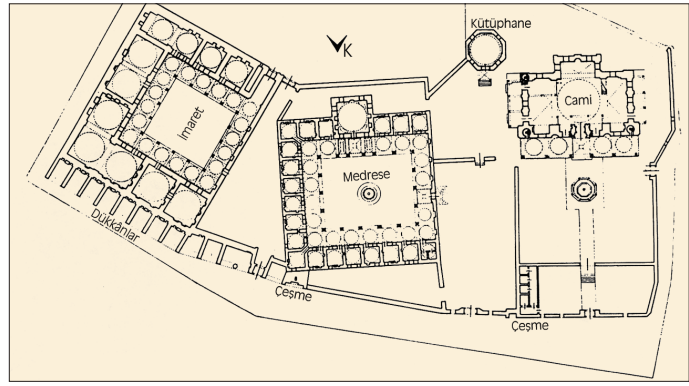

N. ÇİÇEK AKÇİL - CEBE ÖZER

MURÂDİYE KÜLLİYESİ

Manisa'da
XVI. yüzyılın sonlarında
inşa edilen külliye.

Cami, medrese, imaret, çeşmeler ve dükkânlardan meydana gelen külliye Manisa'nın en önemli mimari eserleri arasında yer alır. Şehrin güneyinde Manisa

dağının hemen altında, Sultâniye Camii'nin yakınında bulunur. XIX. yüzyılın başında buraya bir kütüphane binası da eklenmiştir. Kapısının üzerinde ve iki yanında yer alan kitâbelere göre yapımı Muharrem 991'de (Şubat 1583) III. Murad tarafından başlatılan caminin inşası Zilhicce 994'te (Kasım-Aralık 1586) tamamlanmış, diğer birimlerinin inşası 1001 (1593) yılına kadar sürmüştür. 1099 (1688) depreminde zarar gören külliye onarıldıktan sonra 1780, 1782-1786 yıllarında da ciddi bir tamir geçirmiş, 1819'dan sonra ve 1952-1964 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Aslında külliye'nin yerinde III. Murad'ın şehzadeliliği sırasında yaptırdığı, yanında bir zâviye olan küçük bir cami bulunuyordu (1570-1572). Cemaati arttığından cami yetersiz kalınca padişah 985 (1577) tarihli bir fermanla, yapının kapısının üzeri ile doğu ve batı duvarlarının yıkılması suretiyle büyütülmesine izin vermiştir.

Murâdiye Camii - Manisa

Fakat bina temelinden tamamen yıkılmış ve bugünkü külliye 1583'te bizzat Mimar Sinan tarafından planlanmıştır. İnşası ile görevlendirilen Mimar Mahmud Ağa bir süre sonra vefat edince görevi Mehmed Ağa üstlenmiştir.

Cami. Enine dikdörtgen planlı yapının merkezî kısmının üzeri 10,80 m. çapında bir kubbe ile, bunun iki yanındaki (doğu ve batı) bölümler ise yarım çapraz tonozlarla örtülüdür. Mihrap kısmı güneydoğu cephesinden ileri doğru taşkınlık yapan, üzeri yine bir yarım çapraz tonozla örtülü enlemesine bir mekândır. Beş bölümlü son cemaat yerinin ortası aynalı tonoz, yanları ise kubbe ile örtülmüştür. Altı sütunlu bu revak etrafı duvarla çevrili şadırvan avlusuna açılır.

Son cemaat yeri avlunun zemin seviyesinden yukarıda alçak bir teras teşkil eder. Burada mukarnaslı başlıklara sahip altı mermer sütuna sivri kemerler oturmaktadır. Son cemaat yeri duvarının dış yüzünde iki adet mukarnaslı mihrap ve dört adet pencere vardır. Caminin cümle kapısı kum saati motifli iki zarif sütunçe arasına alınmış olup üzeri stalaktitlidir. Kapının açıldığı kare planlı orta mekân, kuzey ve güney duvarlarındaki pâyelere oturan kemerler tarafından taşınan ve kasnağında on iki adet pencere bulunan pandantifli bir kubbe ile örtülüdür. Sekizgen kesitli küçük kubbeli dört ağırlık kulesi daha çok dekoratif özelliğe sahiptir. Ana ekseninde yer alan mihrap, üzeri stalaktitli, iki yanında kum saati motifli somaki sütunçelerin yer aldığı çokgen biçimli bir niş halindedir. Mermer profilili silmelerin kuşattığı mihrabın palmetli bir tacı bulunmaktadır. Mermer minber zengin bir taş işçiliğine sahiptir. Caminin dört sütun üzerine sivri kemerli küçük bir vaaz kürsüsü vardır. Harimin kuzey kısmında dört sütun ve kuzey duvarının desteklediği kaş kemerli kadınlar mahfili, güneydoğu köşe-

MURÂDİYE KÜLLİYESİ

Manisa Murâdiye Camii'nin içinden bir görünüş

sinde ise iki sütun ve yan duvarların taşıdığı sivri kemerli hünkâr mahfili yer alır.

Caminin gösterişli giriş cephesinde bulunan kademeli saçaklı kemer ve bunun içindeki çift sıra pencereler diğer cephe- lere göre daha hareketliyse de Mimar Sinan'ın yapılarındaki estetikten çok uzaktır. Bu durum, yapının mimarlarının Sinan'ın tasarımlarına çok fazla bağlı kalmadığını düşündürmektedir. Diğer cephelerde sivri kemerli yüzeyel nişler içinde çift pencereler (mihrap cephesinde tek pencereler) ve bunun üzerinde sivri kemerli bir sıra pencere vardır. Girişin iki köşesinde yer alan tek şerefeli minareler, avlunun ortasındaki sekizgen biçimli şadırvanla 1956'da asıllarına uygun biçimde restore edilmiştir. Caminin iki yanındaki galeriler dört ince sütuna dayanan Bursa kemerli revaklar halindedir. Bunlardan batıdaki tâli bir kapıya, doğudaki hünkâr mahfilinin kapısına açılmaktadır.

Caminin değişik yerlerinde abartısız oranlarda uygulanmış olan çini, kalem işi, cam, alçı, ahşap ve madenî süsleme yalın bir zarafete sahiptir. XVI. yüzyılın ikinci yarısının son derece kaliteli İznik çinilerinin kullanıldığı camide özellikle mihrap duvarındaki zengin çini süsleme mihrap üstü, pencere alınlığı ve çevresindeki gruplaşmanın dışında doğu ve batı duvarları ile son cemaat revakı pencerelerinin alınlıklarında da mevcuttur. Sir altı tekniğinde-

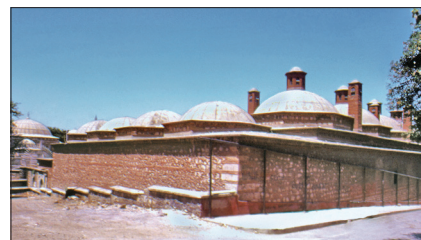
ki mavi-beyaz çinilerde stilize geometrik motiflerle bitkisel desenler hâkimdir. İstanbul'dan gelen Mehmed Halife başkanlığındaki on iki nakkaş tarafından yapılan kubbe içi, pandantifler, pencere çevresi, minber külâhı ve son cemaat yerinin pencere alınlıkları ile mahfil tavanlarındaki kaliteli ve çok renkli kalem işi süslemelerde klasik motifler kullanılmıştır.

Alçı süsleme, mihrap alınlığındaki mukarnas sırasında görüldüğü gibi mihrap duvarının orta sırasındaki renkli revzenlere sahip pencerelerde de uygulanmıştır. Kapı ve pencere kanatlarındaki zengin ahşap işçiliğini madeni kabaklar ve kapı tokmaklarındaki zarafet tamamlamaktadır. Pencere kemerlerinde kırmızı ve beyaz renklerdeki taşların alması olarak kullanılması ile çok renkli ve armonik bir görüntü elde edilmiştir.

Medrese. Caminin kuzeydoğusunda yer alan ve 1000-1001 (1592-1593) yılları arasında inşa edilen yapının mimarları Mahmud ve Mehmed ağalardır. Halen Manisa Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak kullanılan yapı dikdörtgen planlı, revaklı, açık avlulu ve tek eyvanlıdır. Üzerleri yirmi adet kubbeyle örtülü olan odalar avlunun güney, doğu ve batısında sıralanmakta, önlerinde yine kubbeli revaklar yer almaktadır. Üç bölümlü bir revak bulunan dershane-mescid avlunun güney kenarında tek kubbeli kare planlı bir mekân halindedir. Medresenin kapısı batı cephesine açılmış olup avlunun batı kenarında da bir revak bulunur. Avlunun ortasındaki mermer havuz ise yenidir.

İmaret. Medresenin doğusundaki dikdörtgen planlı, açık avlulu ve revaklı imarete güneybatı köşesindeki kapıdan girilir. Ortasında kare biçimli mermer bir şadırvan bulunan avlunun çevresini yirmi kubbeli bir revak kuşatır. Külliye ait dükkânlar imaretin kuzeydoğu duvarına bitişik bir şekilde yan yana sıralanmıştır. Dikdörtgen

Murâdiye İmareti – Manisa

Murâdiye Camii son cemaat yeri pencereleri üzerindeki çini panolardan biri

planlı ve tonoz örtülü dükkânların ön cepheleri yuvarlak kemerlidir.

Kütüphane. Caminin güneydoğusuna yakın bir yerde avlunun içinde bulunmaktadır. Manisa Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki kitâbesine göre 1221'de (1806) Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa tarafından inşa ettirilmiş olup sekizgen planlı, üzeri alçak kasnaklı ve sekiz dilimli basık bir kubbe ile örtülüdür. Kapısı kuzeye bakan cephesinde olup önünde iki sütuna dayanan üzeri çapraz tonozlu bir revak yer alır. Dört cepheye altı üstü ikişer adet olarak yerleştirilmiş sekiz pencereden alt sıradakiler dikdörtgen şeklinde, üst sıradakiler yuvarlak kemerli küçük açıklıklar halindedir. İç mekânda pencerelerin arasında sivri kemerli geniş ve derin nişler bulunur.

Çeşme. Külliye iki çeşmeden biri cami avlu duvarının kuzeydoğu köşesinde sivri kemerli kesme taştan yapılmıştır ve ayna taşı mermerden kaş kemerlidir. Dört adet kaş kemerli taş yeri bulunmaktadır. Zemin yükseldiği için biraz çukurda kalan diğeri ise medresenin kuzeydoğu köşesinde olup basık kemerli bir niş içinde sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Kesme taştan yapılan çeşmede iki küçük taş yuvası vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâî, *Tezkiretül'ebniye*, s. 82; Evliya Çelebi, *Se-yahatnâme*, IX, 70, 74-75; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitabeler II*, İstanbul 1347/1929, s. 92; Kâmil Su, *Mimar Sinan'ın Eserlerinden Muradiye Camii*, İstanbul 1940; R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Bertin), İstanbul 1941, s. 14-18, rs. 21-24; İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul 1946-50, I, 218; II, 160; a.mlf., "Muradiye Camii", *Gediz*, II/13, Manisa 1938, s. 2-3; Sadık Karaöz, *Manisa İli Kütüphaneleri*, Ankara 1974, s. 24, 29; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 546; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 219-222; M. Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi İmareter", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 345-346; Oktay Aslanapa,

Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, Ankara 1988, s. 150-157, rs. 95-101, plan 48-50; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 101-103; a.mlf., "Manisa Murâdiye Camii İnşasına Dair", *TED*, sy. 13 (1987), s. 177-194; İnci Kuyulu, *Karaosman-oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992, s. 100-105; Nusret Köklü, "Manisa'da Osmanlı Eserleri-2", *Manisa*, sy. 5, Manisa 1994, s. 3-13; Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999, s. 214-243, 336-341, 460-465, 565-568, 588-590; Zekiye Erinç, "Manisa'nın Muhtelif Devirlerinden Tarihi Kıymete Haiz Olan Eserler", *Gediz*, 1/3 (1937), s. 14; M. Çağatay Uluçay, "Manisa Murâdiye Camii", a.e., IV/39 (1940), s. 6-7; a. mlf., "Manisa Tarihine Dair Vesikalar: Çeşniğir Sinan Bey Camii, Ali Bey Camii, Murâdiye Camii", a.e., IV/46 (1941), s. 6; a.mlf., "Murâdiye Camii Onarılrken", a.e., VIII/95 (1946), s. 2-5; Aziz Ogan, "Manisa Murâdiye Külliyesi", *TTOK Belleteni*, sy. 150 (1954), s. 9-11; R. Anhegger, "Beiträge zur Osmanischen Baugeschichte II. Die Üç Şerefeli Cami in Edirne und die Ulu Cami in Manisa zur Baugeschichte der Murâdiye Moschee in Manisa", *Istanbul Mitteilungen*, sy. 8, İstanbul 1958, s. 40-56; Erdem Yücel, "Manisa Murâdiye Camii Restorasyonu", *Arktekt*, sy. 315, İstanbul 1964, s. 88-90; a.mlf., "Manisa Murâdiye Camii ve Külliyesi", *VD*, VII (1968), s. 207-214; İlhan Akçay, "Cumhuriyet Devrine Kadar Manisa Kütüphaneleri", *TK*, IV/41 (1966), s. 453-457; Semavi Eyice, "Murâdiye Camii", *TA*, XXIV, 446-448.

ENİS KARAKAYA

MURÂDİYE MEDRESESİ

Tunus'ta
XVII. yüzyılda inşa edilen
medrese.

Başşehir Tunus'un Medine olarak adlandırılan ilk yerleşim merkezinde yer alan Murâdiye Medresesi, Zeytûne Camii'ni doğu yönünden kuşatan Kumaş Çarşısı ile kuzeyden Leffe Çarşısı ve güneyden Kavaf Çarşısı'nın çevrelediği alandaki bir yenicileri kışlasının yerine inşa ettirilmiştir. Kitâbesi bulunmayan medrese, Hammûde Paşa'nın oğlu Murad Bey tarafından 1084 (1673) yılında yaptırılmıştır. Kurumun ilk müderrisliğine Şeyh Muhammed el-Gammâd tayin edilmiştir. Kaynaklarda Tevbe Medresesi olarak da geçen ve 1981'de önemli bir onarım geçiren yapıda günümüzde belediyeye ait küçük el sanatı atölyeleri faaliyet göstermektedir. Medrese, revaklı avlu çevresinde sıralanmış talebe hücreleri ve mescidiyle Tunus'taki Osmanlı medreselerinde sıkça rastlanan klasik plan şemasına sahiptir.

Şehrin ticarî faaliyetlerinin yoğun olduğu bölümünde yer alan yapının bütün dış cepheleri dar sokaklara açılan tonoz örtülü dükkânlarla kapatıldığından dıştan kolayca algılanamamaktadır. Yapıya Kumaş Çarşısı'na açılan, dıştan sade silmelerle ku-

şatılmış düz atkılı bir kapı ile girilmekte, dikdörtgen planlı bir hol ile beşik tonoz örtülü küçük bir hücre içinden 11,75 x 12,75 m. ölçülerindeki dikdörtgen avluya geçilmektedir. Açık kahverengi taş sütunlar üzerinde yükselen on altı atnalı kemerli ve düz çatılı zeminden bir seki ile yükseltile revaklar, düzgün kesme taş malzeme ile döşenmiş avluyu dört yönden çevrelemektedir. Kare altlıklara oturan sütunların üzerinde Hafsi tipi sütun başlıkları yer almaktadır. Kemerlerin üzerinde iki sade silme ile hareketlendirilen duvarlar ve bunun üzerinde ikinci kat revakları bulunmaktadır. Mescidin atnalı kemerli kapısı ile hücrelerin düz atkılı kapı ve pencere açıklıkları dışında kalan yüzeyler son yıllarda çinilerle kaplanmıştır. Kapı ve pencerelerin üst hizasında alçı kabartmalı olarak küfi hatlı ince bir kuşak bütün cepheleri dolanmaktadır.

Sadece kuzey ve doğu kenarındaki hücrelerin alt katta bulunan dokuzu beşik tonozlarla örtülmüştür. Bugün dolap ve ocak nişi gibi unsurlara rastlanmayan hücrelerden doğudakilerin ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir. Avlunun güneyinde daha küçük bir avlu çevresinde ortada bir sütunun taşıdığı, doğu-batı yönünde uzanan kemerle ayrılan abdest alma yerleri ve helâlar bulunmaktadır. Bu kısma doğu duvarına uzanan, üzeri beşik tonozlarla örtülü yaklaşık 8 m. uzunluğundaki bir holün ucundaki kapıdan girilmektedir.

Avlunun güneydoğu kenarındaki 8,20 x 7 m. ölçülerine sahip mescide kuzeydoğu cephesinin ortasında atnalı kemerli bir kapıdan girilmektedir. Cepheden taşmayan, iki yanda düz atkılı ve mermer söveli iki geniş pencerenin bulunduğu kapı tamamen mermer malzeme ile yapılmıştır. Siyah renkli düz bir çizgiyle çevrelenen sövelerin üzerinde siyah-beyaz taştan yapılmış, kemeri dıştan çevreleyen siyah renkli düz silmeler kemerin yan ve kilit taşı bölümlerinde düğüm oluşturmaktadır. Mescidin üst örtüsü, birbirine atnalı kemerlerle bağlanan dört sütunla taşınan dokuz çapraz tonozdan meydana gelmektedir. Dâirevî altlıklar üzerinde yükselen sütunlar avluda olduğu gibi Hafsi tipi başlıklara sahiptir. Tonozlar, sütun başlıkları üzerinde boş bırakılmış düz bir yüzey halinde uzanan sütun tablalarına oturmaktadır. Düzgün kesme taş söveli kapı ve pencere nişlerinin üst hizasında alçı kabartma süslü hatlı âyet kuşağı bütün duvarları dolanmaktadır. Bunun üzerindeki duvar yüzeyleri ve üst örtüyü oluşturan tonozlar bezemesizdir.

Mescidin güneydoğu duvarına yerleştirilen mermer mihrap yarım daire planlı olup 1 m. kadar derinliğe sahiptir. Yan kısımların köşelerindeki, duvara bağlı sütunçeler üzerinde yükselen atnalı kemer giriş kapısında olduğu gibi siyah beyaz taşlarla örülmüştür. Kemerli çevreleyen silmeler yanlarda düğümli oluşturmış, kalın siyah bir konturla çevrelenen alınlıklar boş bırakılmıştır. Alçıdan mihrap kavsarası, kolları üstteki yarım madalyonda birleşen ters üçgenler ve yedi kollu yıldızlarla süslenmiştir.

Avlunun kuzeydoğu köşesindeki bir kapıdan girilen hücrenin içinden merdivenlerle ikinci kata çıkılmaktadır. Giriş katı ile hemen hemen aynı düzenlemenin görüldüğü ikinci katta dört yönde revaklar ve hücreler bulunmaktadır. Revaklar köşelerde "L" şeklinde pâyeye, ortada ise alt katakilere göre daha kısa tutulmuş bodur sütunlara dayanmaktadır. Sütunların üzerinde kısa tutulan düz bir yüzeyden sonra tek sıra halinde uzanan konsolla sütunlar üzerine kemersiz olarak oturan çatıya geçilmektedir. Hücreler alt kattakilerle aynı özelliklere sahiptir. Revaklara açılan düz atkılı kapılardan girilen ikinci kat hücrelerinden kuzeydekiler revaklara, diğerleri dışa açılan pencerelerden ışık almaktadır. Odalar alt katta olduğu gibi burada da ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir.

Murâdiye Medresesi'nin revaklı avlusundan bir köşe

